

УДК 65.012.8:351.863

Федорук О. В.,

кандидат економічних наук, асистент кафедри економіки Національного транспортного університету

НАУКОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Досліджено сутність та зміст продовольчої безпеки держави як важливої складової соціально-економічного розвитку, сформовано науково-методичні засади забезпечення національної продовольчої безпеки, проаналізовано загрози продовольчій безпеці держави, досліджено механізм забезпечення продовольчої безпеки, обґрунтовано теоретичні підходи щодо формування продовольчої безпеки на макроекономічному рівні, визначено роль і місце продовольчого забезпечення в контексті економічної безпеки держави.

Ключові слова: продовольча безпека держави, агропромисловий комплекс, продовольче забезпечення, торговельна політика, аграрно-продовольча продукція, зовнішньоекономічна політика, продовольча незалежність.

Исследованы сущность и содержание продовольственной безопасности государства как важной составляющей социально-экономического развития, сформированы научно-методические основы обеспечения национальной продовольственной безопасности, проанализированы угрозы продовольственной безопасности государства, исследован механизм обеспечения продовольственной безопасности, обоснованы теоретические подходы к формированию продовольственной безопасности на макроэкономическом уровне, определены роль и место продовольственного обеспечения в контексте экономической безопасности государства.

Ключевые слова: продовольственная безопасность государства, агропромышленный комплекс, продовольственное обеспечение, торговая политика, аграрно-продовольственная продукция, внешнеэкономическая политика, продовольственная независимость.

The article investigates essence and content of the food security of the state as an important component of socio-economic development, creates scientific and methodical bases to ensure national food security, analyzes the threats to food security of the state, investigates mechanism to ensure food security, substantiates theoretical approaches to the formation food security at the macroeconomic level, defines the roles and the place of food provision in the context of economic security of the state.

Keywords: food security of the state, agroindustrial complex, food provision, trade policy, agrarian food products, foreign economic policy, food independence.

Постановка проблеми. Сьогодні забезпечення продовольчої безпеки на макроекономічному рівні є актуальним завданням, що зумовлює необхідність вдосконалення її системи, форм і методів державного регулювання, підтримки національного агропромислового комплексу, визначення шляхів підвищення рівня забезпечення продовольчої безпеки держави. Ефективний розвиток вітчизняного сільськогосподарського комплексу дозволить вирішити низку важливих завдань національної економіки, а саме: усунути загрозу продовольчої залежності країни; захистити інтереси виробників сільськогосподарської продукції; зберегти робочі місця в системі агробізнесу; підвищити якість харчування населення. Кризові явища в сільськогосподарському виробництві та незадовільна система державної участі в формуванні ринку сільгосппродукції призводять до безконтрольної експансії зовнішніх ринків на території України, що викликає загрозу зниження національної продовольчої безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково-практичні аспекти забезпечення продовольчої безпеки держави досліджено в працях О. Г. Білоруса, А. С. Гальчинського, В. М. Геєця, Л. В. Дейнеко, М. В. Зубця, С. М. Кваші, Ю. П. Лебединського, Я. Б. Олійника, Б. Я. Панасюка, Б. Й. Пасхавера, П. Т. Саблука, В. П. Ситника, Г. В. Черевка, В. Т. Шлемка та інших вчених-економістів. Проте в науковій літературі все ще недостатньо приділяється уваги комплексному дослідженню проблеми продовольчої безпеки держави, не існує загальної концепції забезпечення національної та регіональної продовольчої безпеки як необхідного елемента державної стратегії регулювання агропромислового комплексу й економічної політики в цілому.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення сутності та змісту продовольчої безпеки держави як важливої складової соціально-економічного розвитку, формування науково-методичних засад забезпечення національної продовольчої безпеки, аналіз загроз продовольчій безпеці держави, дослідження механізму забезпечення продовольчої безпеки, обґрунтування теоретичних підходів щодо формування продовольчої безпеки на макроекономічному рівні, визначення ролі продовольчого забезпечення в контексті економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі з урахуванням впливу фінансово-економічної кризи питання самозабезпечення продовольством стає одним з основоположних у системі національної економічної безпеки. Під продовольчим забезпеченням населення розуміють соціально-економічну систему, струк-

турними елементами якої є виробництво продовольства, формування й розподіл продовольчих ресурсів та споживання продовольства [1, с. 21]. Забезпечення продовольчої безпеки є важливим елементом державної економічної політики в сучасних умовах [2, с. 51]. Гострота продовольчої проблеми зростає у зв'язку із глобальними кліматичними та соціальними тенденціями, зокрема обмеженістю водних ресурсів, впливом екології, а також світовою фінансовою кризою. У системі національної безпеки проблема продовольчого забезпечення належить сьогодні до пріоритетних [3, с. 103]. Потрібно підкреслити, що рівень і структура споживання продуктів харчування свідчать про стабільність та якість життя населення країни [4, с. 111].

Продовольча безпека є важливим елементом економічної, політичної й екологічної безпеки держави, відіграє провідну роль у забезпеченні національної безпеки. Відповідно до Римської декларації з всесвітньої продовольчої безпеки продовольча безпека являє собою стан економіки, при якому населенню країни в цілому і кожному громадянину зокрема гарантується забезпечення доступу до продуктів харчування, питної води та інших харчових продуктів в якості, асортименті й обсягах необхідних і достатніх для фізичного та соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я, розширеного відтворення населення країни. Крім того, під продовольчою безпекою держави варто розуміти такий стан економіки, при якому, незалежно від кон'юнктури світових ринків, гарантується стабільне забезпечення населення продовольством у кількості, що відповідає вимогам науково обґрунтованих медичних норм. За такого підходу до розуміння сутності продовольчої безпеки метою її досягнення є гарантоване й стійке забезпечення національної економіки сировиною та продовольством [5, с. 9].

Варто зауважити, що продовольчу безпеку розглядають через призму таких складових: забезпечення продовольчої безпеки держави пов'язане зі стійким і достатнім рівнем виробництва продовольства, що в повному обсязі забезпечує потреби населення; продовольча безпека може бути досягнута тільки тоді, коли гарантовано фізичні й економічні умови населенню при доступі до продовольства; з метою досягнення продовольчої безпеки продукція сільськогосподарського виробництва повинна стабільно та в достатній кількості поставлятися як на регіональні, так і на світові ринки; забезпечення населення якісним продовольством, яке не завдає шкоди здоров'ю [6, с. 13].

Підкреслимо, що продовольча залежність виникає в результаті низької ефективності агропромислового виробництва, зростання зобов'язань з погашення зовнішнього боргу, нестабільності курсу національної валюти. Продовольча безпека досягається за рахунок самозабезпечення продуктами харчування та імпорту продовольства в необхідних обсягах. Важливими умовами досягнення продовольчої безпеки є економічна можливість придбання продовольства всіма соціальними групами населення, в тому числі й незаможними, яка досягається шляхом підвищення життєвого рівня громадян або вжиття необхідних заходів соціального захисту; споживання продуктів високої якості в кількості, достатній для раціонального харчування. Продовольча безпека держави характеризується забезпеченістю населення необхідними продуктами харчування на науково обґрунтованому рівні, створенням необхідних продовольчих резервів на випадок виникнення непередбачених обставин.

До основних напрямів досягнення продовольчої безпеки держави належать: стимулювання стабільного розвитку агропромислового виробництва до рівня, достатнього для формування в повному обсязі державних і регіональних продовольчих фондів основних видів продуктів харчування, сировини, а також експортної орієнтації агропромислового комплексу; сприяння підвищенню купівельної спроможності при скороченні витрат на продовольство в сімейному бюджеті до 30–35%; створення резервів валютних ресурсів, необхідних для імпорту відсутнього продовольства й сировини за рахунок розширення експорту продукції сільського господарства та вдосконалення його структури.

Проблема продовольчої безпеки проявляється в масштабах світової, національних й регіональних економік в аспектах продовольчої самозабезпеченості країн і регіонів, продовольчої незалежності, а також безпеки продовольства для здоров'я, життя населення та навколишнього середовища. Необхідною умовою вирішення продовольчої проблеми є збільшення виробництва агропромислової продукції зокрема шляхом підвищення врожайності сільськогосподарських культур, продуктивності праці й ефективності діяльності в цілому, а також формування економічного інтересу до сільськогосподарського виробництва [7, с. 22]. При цьому визначальну роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави відіграє її зовнішньоекономічна політика. В узагальненому вигляді взаємозв'язок між торговельною політикою, торгівлею та продовольчою безпекою представлено на рис. 1 [8, с. 194].

Вплив світогосподарського середовища на продовольчу безпеку держави, посилення диференціації країн у рамках світової агропродовольчої системи, загострення суперечностей між зовнішньоторгівельною політикою лібералізації торгівлі агропродовольчою продукцією та політикою національного аграрного протекціонізму актуалізують значущість зовнішньоекономічної політики в галузі забезпечення й підтримки продовольчої безпеки як на рівні світової економіки в цілому, так і на рівні національних економік зокрема.

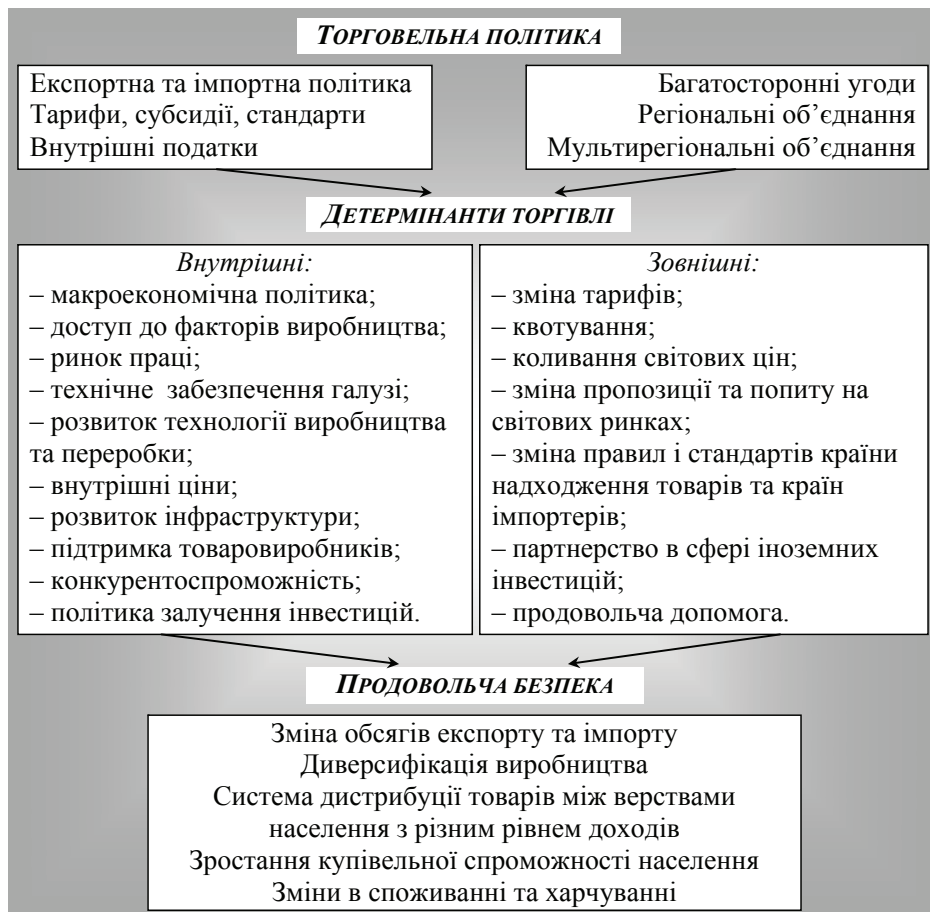

Рис. 1. Взаємозв'язок між торговельною політикою, торгівлею та продовольчою безпекою

Зовнішньоекономічна політика у сфері забезпечення національної продовольчої безпеки являє собою систему заходів, спрямованих на досягнення економікою цієї країни певних переваг у світовій аграрно-продовольчій системі, представленій сукупністю світового агропромислового виробництва різних країн і системою каналів збуту виробленої продукції, й одночасно на захист внутрішнього ринку від конкуренції та формування його залежності від іноземної продовольчої продукції. Реалізація цього комплексу заходів сприяє створенню умов для функціонування вітчизняних виробничих ланок на світових ринках; забезпеченню національним суб'єктам сприятливих умов шляхом формування раціональних торговельних режимів у відносинах з торговими блоками, окремими країнами й організаціями, а також валютно-фінансових платформ, що сприяють врегулюванню взаємозв'язків з міжнародними фінансовими організаціями, країнами-кредиторами та дебіторами; забезпеченню захисту національних зовнішньоекономічних інтересів.

Сьогодні до основних загроз продовольчій безпеці України потрібно зарахувати такі: низькі темпи підвищення рівня життя населення, відсутність дієвого механізму ціноутворення в агропромисловому комплексі, низький рівень платоспроможного попиту на продукти харчування, посилення залежності за окремими видами харчових продуктів від імпорту, низький рівень впровадження інновацій у сільському господарстві, недосконалість нормативно-правової бази, дефіцит кваліфікованих кадрів, недостатній рівень державної фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу, низька якість імпортованих харчових продуктів, втрата традиційних ринків збуту сільськогосподарської продукції [9, с. 591–593].

Формування зовнішньоекономічної політики із забезпечення національної продовольчої безпеки потребує певної бази, що включає в себе такі складові: 1) науково-методичні розробки для вироблення зовнішньоекономічної політики із врахуванням національної специфіки аграрного сектора; 2) нормативно-правову основу, що забезпечує врегулювання інтересів держави, галузей, господарюючих суб'єктів з урахуванням міжнародних норм і правил поведінки; 3) відповідну систему економічних інститутів, діяльність яких спрямована саме на підтримку національної продовольчої безпеки; 4) формування широкої мережі національних ринкових структур, що сприяють усуненню загрози монополізації національного ринку аграрно-продовольчої продукції.

Також варто звернути увагу на те, що забезпечення продовольчої безпеки держави передбачає вирішення комплексу завдань, а саме: створення стабільних економічних умов для розвитку продовольчого ринку країни; проведення ефективної агропродовольчої політики, забезпечення рівних можливостей для всіх суб'єктів господарювання; проведення ефективної національної політики в галузі зайнятості населення; реалізація соціальної політики, спрямованої на подолання бідності; досягнення стійкого, інтенсивного та різноманітного виробництва продовольства, підвищення продуктивності й ефективності праці; реалізація комплексних стратегій розвитку галузей агропромислового комплексу з метою збільшення можливостей виробництва продовольства; сприяння впровадженню передових технологій у сфері виробництва, переробки, зберігання та реалізації сировини й продовольства; використання переваг міжнародного поділу праці; проведення активної зовнішньоекономічної діяльності, оптимізація експортно-імпортової діяльності; інвестування в агропромисловий комплекс.

Висновки. Таким чином, продовольча безпека держави забезпечується сукупністю соціально-економічних умов, пов'язаних як з розвитком сільського господарства і всього продовольчого комплексу, так й із загальним станом національної та світової економіки. Варто підкреслити, що продовольча безпека визначається рівнем ефективності національної економіки в цілому. Оскільки продовольчі ресурси формуються у сфері агропромислового виробництва, то агропромисловий комплекс виступає гарантом соціально-економічної стабільності суспільства, політичної й економічної незалежності держави. Критеріями забезпечення національної продовольчої безпеки є ступінь задоволення потреб населення в якісних і безпечних продуктах харчування, а також фізична й економічна доступність їх для різних категорій населення.

Література:

1. Кузнецов В. В. Состояние и прогнозирование продовольственного обеспечения населения в странах СНГ / В. В. Кузнецов // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 21–23.
2. Манзій І. Б. Про показники продовольчої безпеки країни / І. Б. Манзій // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 51–56.
3. Седіло Г. М. Розвиток агропродовольчої сфери Карпатського регіону / Г. М. Седіло // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 103–107.
4. Одінцов М. М. Формування попиту на продукти харчування / М. М. Одінцов // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 111–115.
5. Резникова О. С. Продовольственная безопасность в условиях мировой глобализации экономики : монография / О. С. Резникова. – Симферополь : Ариал, 2011. – 328 с.
6. Суперсон В. І. Продовольча безпека України та деякі аспекти її формування в сучасних умовах / В. І. Суперсон // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 13–18.
7. Саблук П. Т. Экономические основы продовольственной безопасности стран мира / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – С. 21–25.
8. Глобальна продовольча безпека : [монографія] / О. Г. Білорус, М. В. Зубець, П. Т. Саблук, В. І. Власов. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2009. – 486 с.
9. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів : монографія / [Мазаракі А. А., Корольчук О. П., Мельник Т. М. та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А. А. Мазаракі. – К. : КНТЕУ, 2010. – 717 с.